

Role třídního učitele v prevenci šikany na druhém stupni základních škol

Bakalářská práce

Studijní program:

B7506 Speciální pedagogika

Studijní obor:

Speciální pedagogika pro vychovatele

Autor práce:

Bc. Eva Janíková Koubková

Vedoucí práce:

Mgr. Alena Bjorke

Katedra sociálních studií a speciální pedagogiky

Zadání bakalářské práce

Role třídního učitele v prevenci šikany na druhém stupni základních škol

Jméno a příjmení: Bc. Eva Janíková Koubková
Osobní číslo: P18000220
Studijní program: B7506 Speciální pedagogika
Studijní obor: Speciální pedagogika pro vychovatele
Zadávací katedra: Katedra sociálních studií a speciální pedagogiky
Akademický rok: 2019/2020

Zásady pro vypracování:

Cíl bakalářské práce: Zjistit roli třídního učitele v prevenci šikany na druhém stupni základních škol.

Požadavky: Formulace teoretických východisek, příprava průzkumu, sběr dat, interpretace a vyhodnocení dat, formulace závěrů.

Metoda sběru dat: Dotazník.

Při zpracování bakalářské práce budu postupovat v souladu s pokyny vedoucí práce.

Rozsah grafických prací:
Rozsah pracovní zprávy:
Forma zpracování práce:
Jazyk práce:

tištěná/elektronická
Čeština

Seznam odborné literatury:

ČAPEK, R., 2010. *Třídní klima a školní klima*. Praha: Grada. ISBN 978-80-247-2742-4.
HUTYROVÁ, M., RŮŽIČKA, M., SPĚVÁČEK, J., 2013. *Prevence rizikového a problémového chování*. Olomouc: Univerzita Palackého. ISBN 978-80-244-3725-5.
JANOŠOVÁ, P., a kol., 2016. *Psychologie školní šikany*. Praha: Grada. ISBN 978-80-271-9274-8.
KOLÁŘ, M., 2011. *Nová cesta k léčbě šikany*. Praha: Portál. ISBN 978-80-7367-871-5.
LAZAROVÁ, B., 2008. *Netradiční role učitele. O situacích pomoci, krize a poradenství ve školní praxi*. Brno: Paido, ISBN 978-80-7315-169-0.

Vedoucí práce:

Mgr. Alena Bjorke
Katedra sociálních studií a speciální pedagogiky

Datum zadání práce:

2. dubna 2020

Předpokládaný termín odevzdání:

30. dubna 2021

prof. RNDr. Jan Pícek, CSc.
děkan

L.S.

Ing. Zuzana Palouňková, Ph.D.
vedoucí katedry

V Liberci dne 2. dubna 2020

Prohlášení

Prohlašuji, že svou bakalářskou práci jsem vypracovala samostatně jako původní dílo s použitím uvedené literatury a na základě konzultací s vedoucím mé bakalářské práce a konzultantem.

Jsem si vědoma toho, že na mou bakalářskou práci se plně vztahuje zákon č. 121/2000 Sb., o právu autorském, zejména § 60 – školní dílo.

Beru na vědomí, že Technická univerzita v Liberci nezasahuje do mých autorských práv užitím mé bakalářské práce pro vnitřní potřebu Technické univerzity v Liberci.

Užiji-li bakalářskou práci nebo poskytnu-li licenci k jejímu využití, jsem si vědoma povinnosti informovat o této skutečnosti Technickou univerzitu v Liberci; v tomto případě má Technická univerzita v Liberci právo ode mne požadovat úhradu nákladů, které vynaložila na vytvoření díla, až do jejich skutečné výše.

Současně čestně prohlašuji, že text elektronické podoby práce vložený do IS/STAG se shoduje s textem tištěné podoby práce.

Beru na vědomí, že má bakalářská práce bude zveřejněna Technickou univerzitou v Liberci v souladu s § 47b zákona č. 111/1998 Sb., o vysokých školách a o změně a doplnění dalších zákonů (zákon o vysokých školách), ve znění pozdějších předpisů.

Jsem si vědoma následků, které podle zákona o vysokých školách mohou vyplývat z porušení tohoto prohlášení.

30. dubna 2021

Bc. Eva Janíková Koubková

Anotace

Bakalářská práce se zabývá problematikou role třídního učitele při prevenci šikany na druhém stupni základní školy. Část práce je věnována pojednání o zodpovědnosti za prevenci šikany z hlediska legislativy a personálního obsazení základní školy. Další část práce se pak zabývá protektivními faktory, které fungují proti vzniku šikany ve školním prostředí. Součástí práce je i kvantitativní výzkum zaměřený na to, jak svoji úlohu v prevenci šikany vnímají samotní třídní učitelé.

Klíčová slova

Šikana, prevence šikany, rizikové chování, třídní učitel.

Anotation

The bachelor's thesis deals with the role of the class teacher in the prevention of bullying at the second stage of primary school. Part of the thesis is devoted to a discussion of the responsibility for the prevention of bullying in terms of legislation and staffing of primary schools. The next part of the work deals with protective factors that work against the emergence of bullying in the school environment. Part of the thesis is also quantitative research focused on how class teachers themselves perceive their role in the prevention of bullying.

Key words

Bullying, prevention of bullying, risky behavior, class teacher.

Obsah

Úvod.....	7
1 Definiční vymezení pojmů	8
1. 1 Šikana.....	8
1. 2 Prevence.....	8
1. 3 Prevence rizikového chování	9
1. 4 Třídní učitel	10
1. 5 Bezpečné prostředí.....	11
1. 6 Druhý stupeň základní školy	11
1. 7 Školní preventivní program	12
1. 8 Školní program proti šikanování	12
2 Prevence šikany v třídním kolektivu – protektivní faktory	13
2.1 Osobnost pedagoga.....	14
2. 1. 1 Organizační a manažerské kompetence učitele	14
2. 1. 2 Sociální a emoční kompetence učitele.....	15
2. 2 Komunitní vedení třídy	16
2. 3 Pravidla třídy	17
2. 3. 1 Tvorba pravidel třídy	17
2. 4 Podpora respektu a tolerance	18
Př. aktivity č. 3: Puntíky.....	21
2. 5 Třídnické hodiny.....	22
2. 6 Doporučené formy výuky	23
3 Odpovědnost za prevenci šikany.....	25
4 Rizikové faktory v práci s třídním kolektivem.....	30
5 Průzkum	32
5. 1 Cíl průzkumu	32
5. 2 Průzkumné otázky.....	33

5. 3 Metodologie.....	33
5. 4 Respondenti.....	34
5. 5 Vlastní průzkum	34
5. 5. 1 Průzkumná otázka č. 1	35
5. 5. 2 Průzkumná otázka č. 2	37
5. 5. 3 Průzkumná otázka č. 3	39
5. 6 Průzkumná zjištění.....	40
5. 7 Navrhovaná opatření.....	40
6 Diskuze.....	41
Závěr	42
Seznam použitých zdrojů	44
Seznam obrázků	46
Seznam Tabulek	47
Seznam příloh	47
Seznam použitých zkratk.....	47

Úvod

Bakalářská práce si klade za cíl zmapovat roli třídního učitele v prevenci šikany na druhém stupni základní školy. Autorka práce je dlouholetou lektorkou primární prevence a ve své profesi vnímá spolupráci s třídními učiteli jako velmi důležitou.

Práce obsahuje dvě části – teoretickou a praktickou. Teoretická část má za cíl pochopit a popsat postavení třídního učitele v prevenci šikany ve školním prostředí. Metodou pro sběr dat do teoretické části práce je kompilace – autorka z dostupných zdrojů zjišťuje teoretická východiska realizace prevence šikany. Zdrojem pro legislativní oblast je především Metodický pokyn k prevenci a řešení šikany ve školách a školských zařízeních, Metodické doporučení k primární prevenci rizikového chování a Manuál pro tvorbu Školního preventivního programu (ŠPP). Důležitým zdrojem jsou také publikace zabývající se problematikou šikany, ze kterých zároveň metodické pokyny výše uvedené vycházejí (např. Kolář – *Nová cesta k léčbě šikany*).

V druhé části jsou pak získané informace využity ve vlastním průzkumu zaměřeném na vnímání role třídního učitele v prevenci šikany z pohledu skupiny třídních učitelů ze základních škol Frýdlantského výběžku.

První kapitola teoretické části je věnována definičnímu vymezení pojmů. Zde čtenář najde nejen vysvětlení pojmů z oblasti šikany, ale také představení stěžejních dokumentů vytvořených MŠMT pro prevenci šikany ve školním prostředí. Další kapitola pojednává o protektivních faktorech, které působí preventivně u vzniku šikany ve školním prostředí. Vzhledem k tématu práce jsou zde vybrány protektivní faktory týkající se osoby a práce třídního učitele. Prostor je dále věnován strategii prevence šikany – legislativní ukotvení, personální odpovědnost jednotlivých subjektů a jejich vzájemná spolupráce. Dále se práce věnuje rozboru odpovědnosti za prevenci šikany ve školním prostředí a tomu, jakou roli zde hraje právě třídní učitel. Poslední kapitola je věnována rizikovým faktorům v práci s třídním kolektivem.

Tato bakalářská práce pracuje s vysvětlením šikany jako sociálního konstruktů, kdy šikana vzniká v kolektivech s absencí bezpečného prostředí.

1 Definiční vymezení pojmů

1. 1 Šikana

Pojem šikana označuje určitý typ agresivního jednání, které probíhá za specifických podmínek. Klíčový je pak přímý záměr anebo povědomí útočníka o tom, že svým jednáním může druhého poškodit; opakovanost a nepoměr sil mezi agresorem a obětí (Janošová 2016, s.25–27).

Šikanu dělíme na přímou a nepřímou. **Přímá šikana** se vyznačuje otevřeným fyzickým či verbálním napadáním. Do přímé agrese řadíme na příklad: bití, nadávky, výhrůžky, manipulativní příkazy, zraňující komentáře atd. U **nepřímé šikany** je ubližování vykonáváno takovým způsobem, že na první pohled není zřejmé, že je agresorovým cílem. Na příklad se může jednat o záměrnou ignoraci, rozšiřování pomluv a neoprávněných nařčení. Důsledkem v takových případech pak bývá emocionální a psychické utrpení oběti a poškození jejího sociálního statusu (MŠMT 2016, s. 1).

Šikana má dle Koláře pět stádií, a to:

1. stádium – zrod ostrakismu;
2. stádium – fyzická agrese a přitvrzování manipulace;
3. stádium – vytvoření jádra agresorů;
4. stádium – většina přijímá normy;
5. stádium – totalita neboli dokonalá šikana.

Rozdělení na stádia je velmi důležité u diagnostiky šikany, na základě které se pak hledá vhodně řešení dané situace (MŠMT 2016, s. 16)

1. 2 Prevence

Pojmem prevence jsou označována všechna opatření, která by měla směřovat k předcházení a minimalizování jevů spojených s rizikovým chováním a jeho důsledků. Jedná se zejména o předcházení a minimalizaci různých souvisejících poruch a onemocnění, poškození, úrazů atd. a dále pak samotných projevů

rozmanitých typů rizikového chování, které ohrožuje společnost a jedince v ní (Čech 2016, s. 3).

Prevence rizikového chování se dělí na:

primární prevenci – předcházení určitému rizikovému chování/jevu;

sekundární prevenci – předcházení vzniku, rozvoji a přetrvávání rizikového chování u osob, jež jsou již rizikovým chováním zasaženy, termín se též užívá i jako název pro intervenci, poradenství a léčení;

terciární prevenci – předcházení trvalému a vážnému zdravotnímu nebo sociálnímu poškození – zahrnuje sociální rehabilitaci, doléčování, podporu v abstinenci i prevenci zdravotních (např. u uživatelů drog) (Hutyrová a kol. 2013, s. 9–10).

Prevence rizikového chování je součástí platných učebních osnov a je zahrnuta do schválených Standardů základního vzdělávání. Jedním ze způsobů realizace je tedy přímo v rámci vyučování. Samostatnou a obsáhlou kapitolu školní práce, kam je vhodné prevenci začlenit, tvoří aktivity mimo vyučování – zájmové vyučování, diskusní kluby, kurzy a kroužky, družiny a školní kluby, ale i ozdravné pobyty a výlety a exkurze (MŠMT 2013, s. 19). Poslední možností pro realizace prevence je využití externích odborníků. Příprava jednotlivých programů a jejich realizace by ovšem neměla být řešena pouze formou nákupu služby mimo školu, ale měla by být v kompetenci třídních učitelů. Dle MŠMT jsou služby externích odborníků vhodné spíše na začátek realizace preventivních aktivit. Dále (po proškolení pedagogů) by měla být primární prevence v kompetenci pedagogů a tedy i součástí vyučování (MŠMT 2013, s. 24).

1. 3 Prevence rizikového chování

Prevence je soubor intervencí, jejichž cílem je zamezit či snížit výskyt a šíření rizikového chování. Od roku 2012 zahrnuje školská primární prevence rizikového chování devět typů rizikového chování:

- a) záškoláctví,
- b) šikanu a extrémní projevy agrese,
- c) extrémně rizikové sporty a rizikové chování v dopravě,
- d) rasismus a xenofobii,

- e) negativní působení sekt,
- f) sexuální rizikové chování,
- g) závislostní chování (adiktologie).
- h) okruh poruch a problémů spojených se syndromem týraného a zanedbávaného dítěte,
- i) spektrum poruch příjmů potravy (Martanová, 2014).

1. 4 Třídní učitel

Základní legislativou, která upravuje činnost třídního učitele, je Zákon č. 563/2004 Sb. o pedagogických pracovnících a o změně některých zákonů. Pedagogickým pracovníkem je dle tohoto zákona ten, kdo koná přímou činnost vyučovací, výchovnou, speciálně pedagogickou nebo přímou pedagogicko-psychologickou přímým působením na vzdělávaného, kterým uskutečňuje výchovu a vzdělávání (Zákon č. 563/2004 Sb., § 2, hl. I.).

Konkrétní vymezení povinností třídního učitele nejsou popsána v žádném školském zákonu. Činnost třídního učitele objasňuje pouze několik školských předpisů, ze kterých vyplývá, že úkolem třídního učitele je sledovat docházku žáků do školy a odpovědně vést její evidenci. Kromě legislativních vymezení existují konkrétní nařízení ředitele dané školy, která dále upravují požadavky, kladené na tyto úřední činnosti třídního učitele (Krátká 2007, s. 39–40). Lazarová k tomuto dále uvádí, že učitel je v průběhu studia a dalšího vzdělávání připravován především pro role spojené s výukou a běžnou výchovnou prací ve třídě. *„V důsledku změn v učitelském povolání a zvyšujících se nároků na jeho vykonávání se v odborných kruzích stále častěji diskutuje o rozšiřující se roli učitele, o profesionalismu, o kvalifikaci, která evidentně přestává být dostačující. Mimo formálních rolí určených obvykle funkcemi – učitele předmětu, třídního učitele, výchovného poradce apod. – se učitelé stále častěji ocitají v roli preventistů, mediátorů, poradců, pomocníků a krizových pracovníků“* (Lazarová 2005, s. 21).

Vzhledem k primární prevenci jsou povinnosti třídního učitele uvedeny v Metodickém doporučení k primární prevenci rizikového chování u dětí, žáků a studentů ve školách a školských zařízeních. Jedná se o tyto činnosti:

- Úkolem třídního učitele je zachytávat varovné signály rizikového chování. Dále spolupracovat se školním metodikem prevence a spolupodílet se na realizaci Školního preventivního programu.
- Třídní učitel by měl žáky motivovat k pozitivní změně chování tvorbou pravidel třídy, která jsou v souladu se školním řádem, a dbá na jejich důsledné dodržování (vytváření otevřené bezpečné atmosféry a pozitivního sociálního klimatu ve třídě); třídní učitel také podporuje rozvoj pozitivních sociálních interakcí mezi žáky třídy.
- Úkolem třídního učitele je zprostředkovávat komunikaci mezi ostatními členy pedagogického sboru, kteří pracují se třídou daného třídního učitele. Třídní učitel je garantem spolupráce školy se zákonnými zástupci nezletilých žáků třídy.
- Třídní učitel by měl získat a udržet si přehled o osobnostních zvláštностech žáků třídy a o jejich rodinném zázemí (MŠMT2 2020, s. 7).

1. 5 Bezpečné prostředí

Bezpečné prostředí (ve smyslu třídního kolektivu) je tam, kde se žáci cítí dobře, lépe se soustředí a snadněji přijímají nové poznatky. Současně jsou v takové třídě menší předpoklady ke vzniku šikany, a pokud už k ní dojde, jsou zde lepší podmínky pro její řešení (Hrouzek 2012, s. 3).

1. 6 Druhý stupeň základní školy

Základní vzdělávání na základní škole má 9 ročníků, které se dělí na první stupeň a druhý stupeň. První stupeň je od prvního až do pátého ročníku a druhý stupeň začíná šestým a končí devátým ročníkem. V místech, kde nejsou podmínky pro zřízení všech 9 ročníků, lze zřídit základní školu, která nemá všechny ročníky (Zákon č. 561/2004 Sb., § 46, hl. II.).

1. 7 Školní preventivní program

Školní preventivní program je dlouhodobým komplexním preventivním programem školy a je součástí školního vzdělávacího programu, který vychází z příslušného RVP. Program má jasně definované krátkodobé i dlouhodobé cíle. Přitom musí být přizpůsoben sociálním či kulturním okolnostem i struktuře školy. Program musí důsledně zohledňovat rozdíly ve školním prostředí, oddalovat, bránit nebo snižovat výskyt rizikového chování a zvyšovat schopnost žáků a studentů činit informovaná a zodpovědná rozhodnutí (Miovský 2015, s. 19).

1. 8 Školní program proti šikanování

Školní program proti šikanování je provázán s preventivním programem školy a je součástí strategie primární prevence rizikového chování žáků ve škole. Je podrobným plánem, kterým škola bojuje proti vzniku šikany. Dle MŠMT je školní program proti šikanování nejúčinnějším způsobem, jak ochránit děti před šikanou. Každá škola si tento program vytváří sama. Hotový program v sobě zahrnuje metody řešení a další opatření zaměřená přímo na nápravu šikanování (MŠMT1 2020, s. 2).

2 Prevence šikany v třídním kolektivu – protektivní faktory

Pro efektivní předcházení určitému jevu je nutné znát jeho příčinu. Vznik šikany je v literatuře nejčastěji vysvětlován dvěma teoriemi. První se zabývá osobností jedince, který se stane agresorem či obětí (sociálně-kognitivní model). Druhá teorie vysvětluje šikanu jako sociální konstrukt (sociokulturní přístup) – to znamená, že šikanou uspokojují jedinci v určitém kolektivu své potřeby (pocit vlastní hodnoty, bezpečí, začlenění se do skupiny). Tyto dvě teorie se navzájem nevylučují, naopak se doplňují. *„Obecně vzato se většina badatelů a badatelek zastávající sociokulturní přístup domnívá, že šikana by neměla být tak úzce spojována s „problémovými“ dětmi. Namísto toho argumentují, že šikany se dopouštějí „normální“ děti v rámci běžných procesů tzv. skupinové inkluze a exkluze, tedy procesů přijímání a vylučování z vrstevnických skupin“* (Janošová 2016, s. 44). V metodického pokynu MŠMT k prevenci a řešení šikany byly zformulovány protektivní faktory, které by měly zabránit vzniku šikany – tedy působit preventivně. Níže jsou uvedeny konkrétní body týkající se přímo činnosti třídního učitele vycházející z výše zmíněného dokumentu.

Úkolem učitele (zejména třídního) je vytvořit takové prostředí, kde budou potřeby saturovány přijatelným způsobem – takzvané bezpečné prostředí (Janošová, s. 56). Z metodického pokynu MŠMT k prevenci a řešení šikany vyplývá, že důležitými komponenty podporující a vytvářející bezpečné prostředí jsou:

- **třídní management** (osobnost učitele, komunitní vedení třídy);
- **nastavení jasných pravidel** v chování na celoškolní i třídní úrovni a jejich důsledné dodržování;
- **společnost a komunita** (podpora kooperace, tolerance, respektu a důstojné mezilidské vztahy a úcta k životu druhého člověka) (MŠMT1 2020, s. 17–18).

Zmíněné komponenty podporující a vytvářející bezpečné prostředí na sebe navazují a prolínají se. Je patrné, že na harmonickém fungování třídy se podílí celý kolektiv v čele s třídním učitelem. Dále se podrobněji podíváme na:

- Osobnost pedagoga
- Komunitní vedení třídy
- Pravidla třídy

- Podporu respektu a tolerance
- Třídnické hodiny
- Doporučené formy výuky

2.1 Osobnost pedagoga

Výše bylo řečeno, že jedním z hlavních spolutvůrců sociálního klimatu ve třídě a bezpečného prostředí je učitel. Někteří autoři tvrdí, že vytváření bezpečného prostředí je přímo základní úlohou učitele. Tento výrok může být v rozporu s přesvědčením některých pedagogů, kteří svůj cíl práce redukují pouze na vzdělávání žáků (Janošová 2016, s. 326). Zvláštní pozornost je třeba věnovat funkci třídního učitele, který ve „své“ třídě musí vynaložit nejvíce úsilí - poznat žáky, vědět jak s nimi jednat, motivovat je a usměrňovat. *„Třídní učitel je obhájcem svých žáků, motivátorem a sociálním vzorem. Je chybou, pokud třídní učitel nemá dostatek hodin ve své třídě. O mnoho větší chybu ještě shledáváme, pokud třídní učitel nevěnuje dostatek prostoru pro třídnické hodiny a jejich smysluplnou náplň“* (Friedlová a kol. 2012, s. 12).

Jedním z hlavních nástrojů pedagoga při působení na skupinu je jeho vlastní osobnost. Kolář v souvislosti s tímto zdůrazňuje, že osobnost pedagoga musí být v pořádku, pedagog musí sám sobě rozumět a znát své možnosti (Kolář 2016, s. 146). Další podkapitola dále rozvádí, jaké konkrétní schopnosti a dovednosti jsou pro výkon pedagoga žádoucí pro nastavení bezpečného klimatu třídy a efektivní práci se třídou. Jedná se o organizační, manažerské, sociální a emoční kompetence.

2. 1. 1 Organizační a manažerské kompetence učitele

Řízení třídy se týká především kontroly usměrňování chování žáků. Znamená zavedení opatření a pravidel chování, která spoluutvářejí podpůrné vzdělávací prostředí a pomáhají ve třídě budovat komunitu (Janošová 2016, s. 326). Janošová dále píše, že úkolem učitelů je organizovat výukové činnosti a kontrolovat je. Zároveň musí přiměřeně reagovat na přestupky žáků. Pokud třída – díky dobrému pedagogickému vedení – funguje efektivně a vztahy jsou v ní vesměs přátelské, bývají jeho zásahy do života třídy téměř nepostřehnutelné. Je třeba, aby učitel při řízení třídy dovedl používat širokou škálu různých výchovných, motivačních

a kázeňských strategií a technik. Organizační a manažerské dovednosti ovšem nejsou tím jedním, co učitelé k efektivnímu řízení třídy potřebují. Pro vedení jsou zejména klíčové sociální a emoční kompetence (Janošová 2016, s. 326).

2. 1. 2 Sociální a emoční kompetence učitele

Učitelství lze označit za „komplexní povolání“. Organizační a manažerské kompetence (řád) jsou jednou polovinou úspěchu. Druhou část tvoří sociální a emoční kompetence učitele, sociální citlivost pedagoga. Mezi ty patří:

Rozvinuté vnímání sebe sama:

- vnímavost k vlastním emocím a tendencím reagovat v určitých situacích určitým způsobem;
- znalost mechanismů, kterými lze podporovat radost a profesní motivaci (sebe i žáků);
- vědomí vlastních hranic z hlediska stresu;
- znalost svých silných a slabých stránek;
- práce se svými emocemi takovým způsobem, aby neměly negativní dopad na život třídy ani na jeho zdraví (Janošová 2016, s. 326).

Všímavost k tomu, co se děje mezi žáky:

- porozumění emocím
- posilování dobrých vztahů
- podpora vzájemné spolupráce mezi žáky
- podpora v aktivním řešení svých konfliktů
- citlivost k různým kulturním, etnickým a náboženským odlišnostem. Respekt k odlišnostem by měl učitel projevovat i v kontaktu s kolegy a rodiči žáků (Janošová 2016, s. 326).

Prosociální orientace učitele:

- rozhodování je zodpovědné, s vědomím důsledků pro ostatní
- vědomí spoluodpovědnost za jednání svých žáků (Janošová 2016, s. 327).

Kompetentní učitel vhodnou cestou a s respektem k žákům stanovuje pravidla života třídy. Nemá problém s nejistotou, která plyne z toho, že si žáci mnohé záležitosti promýšlí a řeší sami (Janošová 2016, s. 327). Pedagog musí znát své možnosti – umět reflektovat sám sebe i svůj vztah k žákům. Kolář uvádí, že závažných nedostatků v osobnosti pedagoga může být celá řada: od morální nezralosti přes absenci nadání pro pedagogickou práci až po výraznou patologii. Zhoubné následky vzhledem k šikanování mají dle tohoto autora zejména nedostatky v oblasti motivace a etiky“ (Kolář 2016, s. 146).

2. 2 Komunitní vedení třídy

Pojem komunitní vedení třídy v sobě zahrnuje apel na spolupodílení se na fungování kolektivu. Čapek k tomu dodává, že: *„být jen vstřícný k žákům a dobře s nimi komunikovat nestačí. Učitel (zejména třídní) je také povinen se o svěřené žáky co nejlépe starat. To tedy znamená dbát na pozitivní klima ve třídě podporovat ho a být ve střehu aby všechno jeho složky byly v pořádku“* (Čapek 2010, s. 20).

V případě, že se žák cítí ve třídě dobře, zná své místo, nemusí si jej vydobývat nepřiměřeným způsobem (povyšování se nad ostatní, ponižování ostatních). Vytváření komunity má preventivní charakter, a to nejen co se týče šikany, ale i jiných forem rizikového chování. Níže jsou uvedeny důležité činnosti a principy komunitního vedení třídy třídním učitelem:

- Vhodná podpora dobrého postavení prosociálně orientovaných žáků – může vést k tomu, že se s jejich názory ztotožní i další spolužáci.
- Pravidelná realizace třídnických hodin obsahující diskuze žáků a učitele, diskuze jsou vedené se vzájemným respektem a jsou střídány s krátkými oddechovými aktivitami.
- Společné pozitivní zážitky (učitel může v rámci časových možností výuky zprostředkovat i v rámci třídy).
- Učení se zodpovědnosti za to, jak to v třídním kolektivu vypadá – prostřednictvím diskuzí, kdy mají žáci prostor se vyjádřit, argumentovat.
- Pravidla třídy.
- Participace učitele – důraz na osobu třídního učitele jako součást třídy (Janošová 2016, s. 330–332).

Zároveň je nutné budovat pozitivní sebepojetí – pedagog by měl stavět vedení hodiny na silných stránkách žáků, žáci by měli zažívat ocenění, a to jak na individuální úrovni, tak jako kolektiv (MŠMT1 2020, s. 18).

2. 3 Pravidla třídy

Pravidla třídy jsou jedním z předpokladů vytváření komunity, protože vymezují hranice chování, které v kolektivu platí. Jsou zmíněna v Manuálu k tvorbě Školního preventivního programu i v metodickém pokynu k prevenci a řešení šikany. „*V třídních kolektivech je nutné zavést takové normy vzájemného chování, aby se mohli žáci bez obav věnovat školní práci a otevřeně hovořit o svých emocích*“ (Janošová 2016, s. 119).

Pravidla třídy patří společně se školním řádem k nástrojům, které by měl pomoci vytvořit bezpečné prostředí třídních kolektivů (MŠMT, 2016). Ve školních řádech základních škol jsou upraveny práva a povinnosti týkající se žáků, jejich zástupců i pedagogů. Ve školním řádu může pak být uvedeno na příklad následující: „*Žáci mají právo na ochranu před jakoukoli formou diskriminace a násilí, mají právo na vzdělání a na svobodu myšlení, projevu, shromažďování, náboženství, na odpočinek a dodržování základních psychohygienických podmínek, mají právo být seznámeni se všemi předpisy se vztahem k jejich pobytu a činnosti ve škole*“ (Kozlovský 2020, s. 2). Z toho vyplývá, že by měli být chráněni před šikanou, jakožto formou fyzického či psychického násilí.

Vedle školního řádu upravují pravidla třídy konkrétní chování mezi žáky. Pravidla by měla sloužit k tomu, aby nedocházelo k negativním projevům chování. Práce s pravidly by měla být systematickým procesem, který probíhá od začátku života skupiny až do jejího konce. „*Pravidlo není ničím jiným než zvědomením přirozených zákonitostí příčin a následků. V případě pravidel třídy tedy v kontextu vztahů a sociálních vazeb uvnitř třídy, respektive školy. Pracovat se vztahy a jejich zákonitostmi vědomě přináší pro každého člena skupiny možnost je pozitivně ovlivňovat – být v bezpečí*“ (Hrouzek 2012, s. 3).

2. 3. 1 Tvorba pravidel třídy

Pravidla by měla vycházet z potřeb dané třídy. V Metodickém pokynu k prevenci a řešení šikany je doporučeno, aby pravidla vytvářeli samotní žáci

v součinnosti s třídním učitelem. Při samotné tvorbě je doporučeno vycházet z potřeb žáků, z jejich nespokojeností týkajících se chování ve třídě (Hrouzek 2012, s. 5). Mezi další požadavky, které by měla tvorba pravidel splňovat, patří tyto:

- Konkrétní formulace – pravidlo má přesně vyjadřovat, jaké chování zakazuje nebo vyžaduje. Příliš obecné formulování pravidel neumožňuje jejich jasné pochopení.
- Pozitivní formulace – pozitivní formulace je vhodná jako návod k tomu, co je třeba dělat, aby nedocházelo k nežádoucímu chování. Např. zákaz vykřikování by mohl být formulován, jako pravidlo *Mluví jenom jeden*.
- Menší počet pravidel – za efektivní lze ve třídě považovat maximálně deset pravidel. Příliš velké množství doporučení ohledně chování může způsobovat, že s jejich dodržováním nebo porušováním nelze moci efektivně pracovat.
- Společné vymezení reakce na porušení pravidla (sankce) – vymezení toho, co se stane, když někdo poruší domluvená pravidla (Fialová 2020, s. 13).

Pravidla dále zůstávají jako „živý“ dokument, ke kterému je nutné se pravidelně vracet – hodnotit, jak se jednotlivá pravidla daří, oceňovat úspěchy. Pravidla je možné dále revidovat v případě, že se některé chování daří natolik, že pravidlo, které jej upravuje, už není potřeba (Hrouzek 2012, s. 6).

2. 4 Podpora respektu a tolerance

Pravidla třídy často odráží hodnoty, které brání vzniku šikany. Jedná se pak především o respekt a toleranci. V metodickém pokynu MŠMT proti k prevenci a řešení šikany ve školách a školských zařízeních nalezneme souhrn protektivních faktorů, které by v aplikaci do praxe měly působit proti vzniku šikany. Dalšími z protektivních faktorů po třídním managementu a nastavení pravidel jsou podpora kooperace, tolerance, respektu a důstojnosti mezilidských vztahy a úcty k životu druhého člověka (MŠMT1 2020, s. 17). Již v úvodu bylo zmíněno, že šikanou mohou být porušována lidská práva, níže jsou vybrané citace z Listiny základních práv a svobod s touto problematiku související:

„Lidé jsou svobodní a rovní v důstojnosti i v právech. Základní práva a svobody jsou nezadatelné, nezcižitelné, nepromlčitelné a nezrušitelné.“

„Každý má právo, aby byla zachována jeho lidská důstojnost, osobní čest, dobrá pověst a chráněno jeho jméno.“

„Nedotknutelnost osoby a jejího soukromí je zaručena. Omezena může být jen v případech stanovených zákonem.“

„Každý má právo na ochranu před neoprávněným zasahováním do soukromého a rodinného života.“

„Každý má právo na ochranu před neoprávněným shromažďováním, zveřejňováním nebo jiným zneužíváním údajů o své osobě.“

„Nikdo nesmí být nucen činit, co zákon neukládá.“ (Ústavní zákon č. 2/1993 Sb, hl. 1. – hlava 2.)

V souvislosti se šikanou (ve školním i mimoškolním prostředí) jsou právě tato práva často porušována. Úkolem třídního učitele je žákům předávat hodnoty, které brání lidskou důstojnost. Mezi tyto hodnoty patří především respekt, empatie a tolerance.

Sociokulturní studie poukazují na silnou kulturu netolerance vůči odlišnosti v třídních kolektivech. Ukazují, že při vzniku šikany hraje klíčovou roli trestání odlišnosti. „Být jiný“ je v mnoha případech dětmi považováno za provinění, a tudíž za oprávněný důvod k šikaně. Nezřídka pak v kolektivech funguje princip morálního vyvazování, kdy je agresivní chování zaměřené vůči určitému jedinci (a splňující kritéria šikany) označováno eufemisticky jako „pošťuchování“ či je zdůvodňováno obranou nějakých hodnot a norem třídy (např. přítomnost žáka, který nesportuje v kolektivu samých sportovců). *„Jedním z velkých témat sociokulturních výzkumů je konstrukce odlišnosti šikanovaných dětí. Sociokulturní studie dokumentují, že údajná odlišnost šikanovaných dětí představuje hlavní důvod, kterým ostatní děti zdůvodňují a omlouvají šikanu.“* Pokud kolektiv označí určitého jedince za odlišného, znamená to, že ho považují za narušitele, tedy za osobu, která ohrožuje klíčová pravidla a normy chování platné v jejich skupině. V důsledku toho pak někteří jedinci cítí potřebu odlišnost u druhých trestat, na příklad formou šikany (Janošová 2016, s. 47–55).

Tento mechanismu ale nelze zužovat pouze na prostředí třídních kolektivů. Pokud je ve společnosti odlišnost vnímána jako znejišťující a problematická (např. ve vztahu k cizincům či k tělesnému postižení), pak se nelze divit, že i v dětských

kolektivech je odlišnost vnímána jako transparentní důvod k ubližování. Šikana by tedy neměla být považována za samostatný problém dětí, ale za problém nízké akceptace odlišnosti a diverzity ve společnosti. Nutnou součástí řešení šikany je tedy společenská změna, zejména rozvoj tolerance a respektu k odlišnosti (Janošová 2016, s. 55). Níže jsou uvedeny příklady aktivit zaměřené na toleranci a empatii, které lze zařadit v rámci prevence šikany buď do preventivního programu, nebo přímo ve výuce.

Př. aktivity č. 1: Kreslení s handicapem

Skupinka účastníků dostane od organizátora čtvrtku papíru a zadání tématu své výtvarné práce. Např.: nakreslete domeček, který má zelenou střechu, oranžovou omítku, deset oken ve tvaru pravoúhlých trojúhelníků, plot s ostnatým drátem a na zahrádce tři vzrostlé jabloně. Všechny objekty musí být obtaženy fixem. Následně je každému výtvarníkovi přidělen handicap (např.: nesmí používat pastelku té či oné barvy, nesmí používat fixu, je němý, nesmí vstát od stolu, nemá ruce, je slepý atd.) nebo výsada (např. pouze on jediný může používat žlutou pastelku, jedině on smí vstát od stolu atd.). Každého účastníka obdaříme několika handicapem nebo výsadami. Skupina má na práci omezený čas. Po vypršení limitu zhodnotíme výsledné dílo a hlavně spolupráci v týmu. Dále jsou reflektovány pocity, které účastníci zažívali, co se ve společné práci dařilo a naopak, co by bylo pro příště lepší změnit. Na konci diskuze jsou žáci vedeni k výstupu ze zadané aktivity. Cílem je zprostředkovat náhled na situaci člověka, který je ve svém životě nějakým způsobem omezen. Zároveň je technika určena pro trénink spolupráce (Skácelová 2012, s. 49).

Př. Aktivity č. 2: Co mi jde, v čem jsem dobrý?

Tato aktivita je vhodná jako úvodní v rámci třídnických hodin či preventivních programů. Organizátor aktivity zadá žákům za úkol, aby si na štítek napsali jméno, kterým chtějí být v průběhu programu oslovováni. Zároveň mají za úkol promyslet, za co by se dokázali před ostatními žáky pochválit. Daný výrok musí začínat slovy:

„Jsem dobrý, v ... „. Dále jsou žáci vyzváni, aby se představili a řekli, v čem jsou dobří. V průběhu aktivity se někteří žáci mohou cítit nejistí, stydí se říci, v čem jsou dobří. V tomto momentu je úkolem organizátora hlídat, aby nedošlo k zesměšňování některého z účastníků. Organizátor zachytává negativní komentáře, upozorňuje na pravidla setkání, třídu v případě potřeby tiší. Pro některé žáky je tato aktivita náročná, a tak nedokáží vymyslet či říci nahlas v čem jsou dobří. V tomto případě organizátor nechává více času na rozmyšlenou, případně žáka nechá, aby se pochválil pouze „v duchu“. V následné diskuzi se reflektují pocity, které žáci mohli zažívat v průběhu. Je zde normalizován pocit studu v případě, že se máme za něco pochválit z důvodu, že většina lidí je spíše zvyklá hledat na sobě chyby. Dále mají žáci za úkol v diskuzi navrhnout nějaká opatření, která by žákům, kteří se stydí projevat před ostatními, usnadnila tuto situaci. Cílem této aktivity je podpora pozitivního sebepojetí žáků. Zároveň se v této aktivitě procvičuje respekt, ohleduplnost a empatie k ostatním (Skácelová 2020, s. 4).

Př. aktivity č. 3: Puntíky

Organizátor aktivity předem připraví barevné puntíky. Z každé barvy je jich několik, pouze od dvou barev (záleží na počtu dětí) jsou puntíky pouze po jednom. Puntíky se nalepí na čelo tak, aby nikdo nevěděl, jakou barvu má. Úkolem je se bez mluvení seskupit do skupinek podle barev (červení, modří, ...). Mimo skupiny zůstanou dva, jejichž barvu nemá nikdo další. Organizátor věnuje zvýšenou pozornost výběru dětí, které dostanou dva jiné puntíky (nepatří do žádné ze skupin). Mělo by se jednat o vyrovnané, nekonfliktní děti, které mají dobré vztahy s většinou třídního kolektivu. Zásadně by to nemělo být problémové dítě a rozhodně ne případný agresor. Po proběhnutí aktivity se reflektuje její průběh a pocity účastníků. Cílem je zprostředkovat třídě pocit, který může mít vyčleňovaný člověk, pěstování citlivosti a empatie k lidem, kteří jsou odstrčeni nebo nezapadají do kolektivu (Šišková 1998, s. 203).

Výše uvedené hodnoty (tolerance, respekt) jsou stručně shrnuty i v manuálu pro tvorbu Školního preventivního programu, vytvořeného MŠMT, kde základními kompetencemi prevence v rámci podpory zdraví a zdravého životního stylu jsou:

- **Zvyšování sociální kompetence** – rozvíjení sociálních dovedností vede k efektivní orientaci v sociálních vztazích, povědomí odpovědnosti za své chování a uvědomění si důsledků jednání.
- **Posilování komunikačních dovedností** – komunikační schopnosti v sobě zahrnují schopnost přiměřeně reagovat na stres, konflikty a kritiku.
- **Vytváření pozitivního sociálního klimatu** – nebo tzv. bezpečného prostředí, v rámci, kterého může jedinec zažívat pocit důvěry, atmosféru pohody a klidu. V bezpečném prostředí jedinec nemusí zažívat pocity nejistoty, strachu a nepřiměřeného tlaku.
- **Formování postojů ke společensky akceptovaným hodnotám** – pěstování právního vědomí, mravních a morálních hodnot a humanistické postoje apod. (MŠMT 2013, s. 17–18).

2. 5 Třídnické hodiny

Třídnická hodina by měla být prostorem pro setkání třídního učitele se svojí třídou. „*Třídnické hodiny by neměly být svolávány nahodile jako doplněk k výuce či jako reakce na nějakou událost (blížící se třídní výlet, školní akce, besídka, či v horším případě nenadálá nepříjemnost týkající se třídy)*“ (Bureš 2011, s. 31).

Třídnické hodiny je možné dle MŠMT zřídit dvěma způsoby. Za první mohou být začleněny do rozvrhu z disponibilních hodin (učitel je má v úvazku a tato hodina je považována za přímou pedagogickou činnost). V takovém případě se třídnická hodina musí konat pravidelně a třídní učitel musí mít hodinu připravenou jako každou další vyučovací hodinu. Za druhé je možné třídnickou hodinu do rozvrhu zařadit nahodile (např. 1x za měsíc apod.). V tomto případě musí být informace o konání třídnické hodiny uvedena ve školním řádu. Žáci a rodiče musí být vždy předem písemně informováni o jejím konání (tzn. o jejím přesném termínu). Fialová k tomu dodává, že v takovém případě je třídnická hodina počítána do úvazku třídního učitele jako přímá pedagogická činnost a je placena v rámci osmihodinové pracovní doby učitele (stejně např. jako dozor). Tyto kompetence jsou plně na řediteli školy (Fialová 2020, s. 4).

2. 6 Doporučené formy výuky

V Manuálu pro tvorbu školního preventivního programu nalezneme metody a formy školní práce, které mohou vést k osvojení preventivních a ochranných kompetencí. V daném dokumentu je taktéž uvedeno, že prevenci by měl realizovat přímo pedagog v přímé výuce. Zásah externích odborníků jde dle Manuálu pro tvorbu ŠPP možné zařadit na začátku práce se třídou, dále by už preventivní činnosti měl obstarávat sám pedagog.

K těmto metodám dodává Manuál pro tvorbu ŠPP, že v oblasti znalostní se jako optimální jeví využití podnětů otevřené výuky.

Otevřené vyučování představuje reformní podněty ke změnám v metodách, formách, obsahu i organizaci školní práce. Do otevřené výuky můžeme zařadit na příklad projektové učení, kooperativní vyučování a integrované tematické vyučování. Všechny tři tyto metody jsou mimo přínos v oblasti nabitých informací využitelné i k aktivnímu sociálnímu učení žáků.

V rámci projektové výuky je vytvářen na úrovni třídy určitý projekt, podle kterého se dále pracuje. Projekt je chápán jako komplexní pracovní úkol, při němž žáci samostatně řeší určitý problém (problémový úkol či problémovou situaci). Integrované tematické vyučování je vyučování ve smysluplných celcích za aktivní účasti žáků (výuka v tematických celcích, blocích nebo etapách). Kooperativní vyučování má za cíl co největší participaci dětí, při využití kritického myšlení, samostatné učební práce žáků a svobodné tvůrčí práce. Dětem umožní přímou zkušenost, komunikaci a spolupráci. Uvedené přístupy jsou učení prožitkem, které je důležité v každém věku (a zejména na prvním stupni v základní škole) (MŠMT 2013, s. 18).

Dále je tamtéž uvedeno, že k osvojení preventivních ochranných kompetencí je třeba zapracovat konkrétní témata prevence do vzdělávacího procesu, ale zejména pak dbát na osobnostní a sociální rozvoj a výcvik v sociálních dovednostech (viz výše)(MŠMT 2013, s. 18).

Jako konkrétní formy aktivit, které je možné se třídou procvičovat a realizovat, patří dle Manuálu k tvorbě ŠPP schopnost komunikovat, řešit konflikty v prostředí komunitního kruhu. *„Na druhém stupni základní školy lze využít simulačních her (jak bych se „já“ choval ve fiktivních situacích), relaxačních technik, brainstorming,*

diskuse, projekty, hraní rolí (hraní jiných rolí než jsem „já“), empatie, kreslení, nácviku verbální a nonverbální komunikace a dalších metod“ (MŠMT 2013, s. 18).

Manuál k tvorbě ŠPP dále uvádí, že školní práce musí být postavena na dvou základních principech:

1. Na respektu k potřebám jednotlivce (žáka stejně jako učitele).
2. Na komunikaci a spolupráci uvnitř školy všech se všemi a mezi sebou (učitelů, žáků, rodičů) i vně školy (školy s obcí a dalšími partnery).

Z výše uvedeného vyplývá, že škola tak přestává být tradiční hierarchickou institucí. Ve škole by měla být akcentována nejen svoboda, ale i odpovědnost a zachování pravidel, spravedlnost, spoluúčast a spolupráce (MŠMT 2013, s. 18–19).

3 Odpovědnost za prevenci šikany

Kdo opravdu nese odpovědnost za prevenci šikany ve školách? Jsou to ředitelé škol, školní metodici prevence, všichni pedagogové, pouze třídní učitelé nebo samotní žáci? A pokud se všichni podílí, tak kdo by měl přispívat nejvyšší měrou?

Ředitel školy je osobou, která zodpovídá za preventivní strategii školy a Školní preventivní program, který musí každá ze zákona škola každoročně vytvářet a který podléhá kontrole České školní inspekce. Školní preventivní program je provázán se Školním programem proti šikanování. Ředitel by měl podporovat vytváření a realizaci preventivního programu. Dále by měl vymezit dostatečný prostor (čas i místo) pro realizaci preventivních programů. Ředitel má za úkol také vytvoření dostatečných podmínek pro práci školního metodika prevence (MŠMT2 2020, s. 5–6)

Školnímu metodikovi prevence (dále ŠMP) jsou podle Vyhlášky MŠMT č. 72/ 2005 Sb., příloha č. 3 vymezeny tzv. Standardní činnosti ŠMP, a to metodické a koordinační, informační a v neposlední řadě poradenské. *„Pracovník v této pozici nebývá zpravidla přímým realizátorem preventivních aktivit v rámci školy, ale funguje jako koordinátor přípravy a realizace programu, metodicky jednotlivé kroky vede a odborně nad realizací dohlíží.“* V případě potřeby je úkolem ŠMP dozdělovat učitele a poskytovat poradenství v oblasti jednotlivých kroků preventivní práce s žáky (MŠMT2 2020, s. 6–7).

Dle metodického pokynu MŠMT k prevenci a řešení šikany má škola má ze zákona jednoznačnou odpovědnost za vytváření a udržování bezpečného prostředí, za ochranu žáků a jejich zdraví a za předcházení vzniku jakýchkoli forem rizikového chování na škole, tedy i šikany (MŠMT 2016, s. 1). Tato věta je uvedena hned na první stránce zmíněného dokumentu. Dále je v souladu z výše zmíněným uvedeno, že je důležité, aby se na vytváření bezpečného prostředí a předcházení šikaně podílela celá škola. Níže jsou uvedeny body, které napomáhají k prevenci šikany ve školním prostředí:

- Vedením školy je pověřena alespoň jedna osoba z řad pedagogických pracovníků specifickými otázkami v prevenci a řešení šikany, která se v tématu pravidelně vzdělává. Může se jedna o školního metodika prevence či

výchovného poradce. Tato pověřená osoba by měla disponovat kompetencemi zejména k šetření a řešení počáteční šikany a vyhodnocování potřeb školy ve vztahu k pokročilé šikaně.

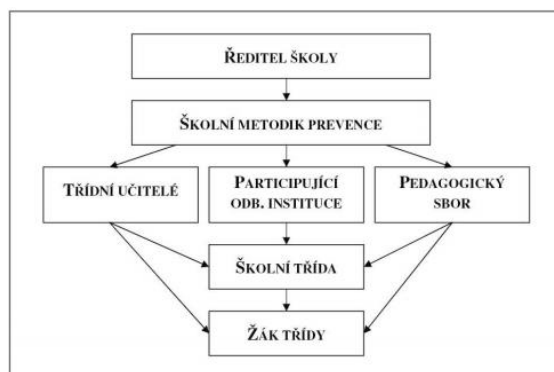
- Škola nastavuje srozumitelná a konkrétní pravidla, která by měla zabraňovat vzniku šikany – musí být jasné, jaké chování je považováno za zraňující, ponižující či ohrožující a jak bude postihováno.
- Škola určí důsledky za porušení pravidel u žáků, přičemž je důležité, aby uměla rozlišovat závažnost porušení. Pedagogové a ostatní zaměstnanci školy znají své pravomoci a používají pravidla chování a důsledky za nedodržení jednotně pro všechny žáky.
- Ve třídě jsou nastavena třídní pravidla, která nejsou nadřazena ani podřazena pod školním řádem, ale fungují současně. Na tvorbě pravidel by se měl podílet třídní učitel společně se třídou.
- Prioritou školy je včasné odhalení šikany. Za tímto účelem by měl být ustanoven funkční systém vzájemné komunikace mezi pedagogy. Dále by škola měla provádět pravidelný monitoring varovných signálů výskytu šikany.
- Škola zajistí informovanost všech svých členů o tom, co je a co není šikanování, jak se zachovat ve chvíli, kdy je žák nebo pedagog ohrožován agresory, a kam se může obrátit o pomoc. Dále je důležité informovat žáky, pedagogy i rodiče o tom, kam je možné se obrátit v případě, že nebudou spokojeni s postupem pedagoga nebo školy.
- Škola je povinna realizovat specifickou primární prevenci rizikového chování (včetně šikany), kterou má popsánu ve Školním preventivním programu. Součástí tohoto programu školy je také školní program proti šikanování. Současně má škola mít zpracovaný tzv. krizový plán – postup při řešení krizových situací. Na základě svých zkušeností škola tyto plány pravidelně vyhodnocuje a upravuje.
- Škola zajišťuje podporu a rozvoj pedagogů (vzdělávání, intervize, supervize).

- Škola zajišťuje pravidelnou realizaci třídnických hodin, které by neměly být zaměřeny pouze na řešení kázeňských prohřešků, ale na nácvik spolupráce a budování bezpečného prostředí pro sdílení (MŠMT 2016, s. 3–4).

Z výše uvedeného vyplývá, že prevence šikany by měla být systémovou záležitostí, ve které je důležité, aby spolu jednotliví aktéři prevence komunikovali a kooperovali. Dostupné výzkumy poukazují na rezervy v otázce kolegiální spolupráce pedagogů. *„Spolupráce učitelů s kolegy na řešení problému žáka nebo nestandardní situace je v našem školství obvykle poznamenána tzv. „kabinetovou kulturou“. Pokud není případ řešen na pedagogické radě nebo jiné poradě svolané vedením školy, diskutují učitelé každodenní problémy svých žáků a tříd spontánně na chodbách školy, v kabinetech, ve sborovnách, a to spíše se záměrem ulevit si, postěžovat a najít podporu u kolegy pro „již hotové řešení“.* Takový postup má dle Lazarové spíše psychohygienický účinek a je tedy takovým krátkodobým řešením. Pro dlouhodobé řešení ovšem autorka navrhuje cílenou diskuzi, analýzu situace, plánovaný postup a hodnocení změn (Lazarová 2005, s. 30).

Povinnost vytvářet řády, pravidla, krizové plány atd. sice vychází od vedení školy, dále už je ale v rukou pedagogů, kteří mají žáky informovat, spolupodílet se na vytváření bezpečného prostředí a případně sledovat signály, které by mohly svědčit o tom, že se jedná o šikanu. V neposlední řadě je nutné zmínit onu podporu pedagogů. Výše bylo uvedeno, že je důležitá nejen informační vybavenost (vzdělávání, školení), ale také intervize a supervize, jejichž prostřednictvím lze v bezpečném prostředí reflektovat svou práci, získat nový pohled na situaci a zpětnou vazbu. V metodickém pokynu je také zmíněna funkce školního metodika prevence. Tato osoba by měla být vyškolená v oblasti prevence šikany a následně schopna prošetřit a zvládnout minimálně první dvě stádia řešení šikany (MŠMT 2016, s. 4).

Dále je pro zajímavost uvedeno možné schéma hierarchie odpovědnosti za prevenci šikany.

Obrázek 1 - odpovědnost a kooperace v realizaci prevence v jednotlivých úrovních školy (Čech 2016, s. 4)

Prevence šikany ve školním prostředí je systémovou záležitostí. Efektivní Školní program proti šikanování by měl tedy splňovat následující principy:

- Zmapování situace – evaluace před zavedením programu a po něm a také v jeho průběhu.
- Motivování pedagogů pro změnu.
- Společné vzdělávání a supervize všech pedagogů.
- Užší realizační tým (ředitel, zástupci třídních učitelů z 1. a 2. stupně, školní metodik prevence).
- Společný postup při řešení šikanování.
- Prevence v třídnických hodinách.
- Prevence ve výuce.
- Prevence ve školním životě mimo vyučování.
- Ochranný režim (demokraticky vytvořený smysluplný řád, účinné dozory učitelů).
- Spolupráce s rodiči (vhodný způsob seznámení se s nekompromisním bojem školy proti šikaně).
- Školní poradenské služby.
- Spolupráce se specializovanými zařízeními.
- Vztahy se školami v okolí (domluva ředitelů na spolupráci při řešení šikan, kdy se jí zúčastňují žáci z různých škol (Kolář 2016, s. 259)

Z výše uvedeného vyplývá, že vytvoření kvalitního a fungujícího Školního programu proti šikanování zahrnuje více subjektů, nejen učitele a žáky. Nutná je systémová součinnost a především dobré zmapování aktuální situace, ze které bude program vycházet a díky které pak lze porovnávat pozitivní nastalé změny.

4 Rizikové faktory v práci s třídním kolektivem

V Metodickém pokynu MŠMT k prevenci a řešení šikánování mezi žáky škol a školských zařízení jsou společně s protektivními faktory (působícími příznivě) uvedeny i rizika, která mohou působit negativně. Jedná se na příklad o:

- nízkou podporu školy ze strany zřizovatele a deficitní deklarace a podpora hodnot vzdělání, dobrého klimatu, bezpečí a spoluodpovědnosti;
- špatné vztahy mezi pedagogy (agrese, nadávky, ponižování);
- neřešená šikana (z důvodu strachu, či neschopnost problém řešit);
- nejasné nastavení nebo nedůsledné dodržování hranic (pravidel, sankcí);
- nízká informovanost pedagogů (absence podpory od vedení či vlastní motivace ke vzdělávání);
- nezkoumání motivace žáků k určitému jednání;
- nedůvěra mezi pedagogy a nespolupracující prostředí;
- stres a nuda při vyučování (MŠMT1 2020, s. 17–18).
- nedostatek času (z důvodu administrativního zatížení, akcí, vzdělávání a školení spojených se školou);
- nedostatečné finanční ohodnocení;
- vysoký počet žáků ve třídě na jednoho učitele;
- nedostatečná profesní příprava pro část výchovnou a preventivní (Hrubá, 2009).

Z výše uvedeného vyplývá, že jedním z nejrizikovějších faktorů pro vznik šikany je nezáměr, a jak ze strany zřizovatele školy, tak na příklad od učitelů při přehlížení počátečních signálů. Z nedostatečné motivace a zájmu se pak nejspíše i odvíjí nedostatek času a prostoru pro prevenci šikany, nejasné nastavení hranic i neschopnost spolupráce mezi jednotlivými pedagogy včetně vedení školy (které nese za prevenci šikany odpovědnost).

Shrnutí teoretické části

V předchozích kapitolách byl věnován prostor mapování procesu vytváření bezpečného prostředí, v rámci kterého žáci mohou uspokojovat své potřeby, aniž by tak činili na úkor druhých. Bezpečné prostředí je souhrnným názvem pro více činností, které má na starosti škola, aby zajistila, že v rámci třídních kolektivů nebude docházet k šikaně (a jiným druhům rizikového chování). Personálně pak za prevenci šikany nese odpovědnost ředitel školy, který vytváří podmínky pro realizaci prevence šikany. Do podmínek pro realizaci můžeme zahrnout, jak personální obsazení (externí odborníci na prevenci šikany, ustanovení a podpora školního metodika prevence), tak potřebné vzdělání (pedagogů v problematice šikany) a nakonec i čas vytvořený pro realizaci prevence (např. formou třídnických hodin).

Vytváření bezpečného prostředí (ve smyslu konkrétních činností, aktivit a technik) má pak za úkol především třídní učitel (viz Metodické doporučení pro prevenci a řešení šikany). Jedním z předpokladů pro fungující kolektiv je samotná osobnost učitele. Výše bylo uvedeno, že učitel musí disponovat manažerskými, ale i sociálními dovednostmi. Jeho úkolem je nejen třídu řídit, ale i jít vzorem v oblasti sociálních dovedností – komunikace, zájem o žáky, respekt, spravedlnost aj. Jedním z doporučení MŠMT je i vést třídu komunitním způsobem – přizvat žáky ke spoluodpovědnosti za třídní klima. Toto může třídní učitel realizovat prostřednictvím nastavení třídních pravidel, na kterých se žáci výrazně podílí, a která by měla vycházet z potřeb dané třídy – co žáci chtějí změnit, aby jim ve třídě bylo lépe. Dalším doporučením je pravidelná realizace třídnických hodin, v rámci kterých by se neměli řešit pouze kázeňské prohřešky, ale především by se měly zařazovat aktivity zaměřené na stmelování kolektivu. Výše vyjmenovaná doporučení bohužel občas naráží na realitu, kdy třídní učitelé na druhém stupni nemají dostatek času na svou třídu z důvodu střídání se učitelů na jednotlivé předměty. Dle Manuálu pro tvorbu školního preventivního programu je nutná kooperace celé školy - součinnost učitelů, žáků, ostatních zaměstnanců ale i rodičů. Bez účasti celé školy není žádná změna a rozvoj reálně dosažitelný a trvale udržitelný. ŠPP doporučuje pedagogům výuku realizovat prostřednictvím otevřené, projektové či kooperativní výuky, která vytváří prostor pro větší míru zapojení žáků s důrazem na vzájemnou spolupráci.

5 Průzkum

Průzkum byl zaměřen na zjištění role třídního učitele v prevenci šikany na druhém stupni základní školy. Impulzem pro zaměření se na tuto oblast byla pro autorku její profese lektorky primární prevence a dlouhodobá spolupráce se základními školami. Průzkum byl realizován ve dvou rovinách, a to v rovině teoretické a praktické (vlastní průzkum). V teoretické části autorka skrze dostupné zdroje hledala odpověď na otázky:

1. Jaká je role třídního učitele v prevenci šikany ve školním prostředí?

2. Kdo nese odpovědnost za prevenci šikany ve škole?

Pro zjištění reálné situace pak autorka provedla vlastní průzkum, kterého se zúčastnili třídní učitelé 2. stupně základních škol ve Frýdlantském výběžku, se kterými autorka spolupracuje jako externí odborník v rámci dlouhodobé primární prevence. Níže je přiblížen cíl průzkumu, průzkumné otázky, metodologie průzkumu, respondenti. Závěr tvoří diskuze, kde jsou reflektována zjištění z teoretické i praktické části.

5. 1 Cíl průzkumu

Cílem průzkumu bylo zmapovat, co se od třídního učitele v prevenci šikany očekává a jaká je jeho úloha v celém systému prevence ve školním prostředí. Třídní učitel není jediným činitelem, který má za úkol předcházet vzniku šikany. Výše bylo řečeno, že mimo třídního učitele je důležitá také součinnost ostatních pedagogů, zejména školního metodika prevence. Podstatnou úlohu zastává i ředitel školy, jehož úkolem je vytvářet podmínky pro realizaci prevence (vzdělávání pedagogů, časová a finanční dotace na preventivní program atd.).

Výsledkem těchto dvou průzkumů (teoretického a praktického) tedy mělo být zjištění toho, jaká by situace být měla (co je dáno legislativně) a jaká reálná situace je – z pohledu třídních učitelů z Frýdlantského výběžku.

Cíle průzkumu byly zvoleny pro účel lepšího porozumění třídním učitelům. Porozumění třídním učitelům ve výsledku může vést k lepší spolupráci a zkvalitnění služeb v prevenci šikany externích odborníků (jedním z nichž je i autorka práce).

5. 2 Průzkumné otázky

Cílem teoretického průzkumu bylo zjistit odpovědi na dvě otázky:

1. *Jaká je role třídního učitele v prevenci šikany na druhém stupni základní školy?*

2. *Kdo nese odpovědnost za prevenci šikany ve školním prostředí?*

První otázka byla zaměřena na náplň práce třídního učitele v oblasti prevence šikany ve třídním kolektivu – jaké aktivity/činnosti může třídní učitel realizovat; jaké jsou předpoklady pro vznik bezpečného prostředí, které je nutným předpokladem v prevenci šikany ve třídním kolektivu. Zároveň byla značná část práce věnována osobnostním předpokladům třídního učitele. Potřebné informace autorka čerpala jak z doporučení MŠMT týkající se prevence šikany a z odborných tištěných publikací zabývajících se problematikou šikany.

Odpověď na druhou z otázek (*Kdo nese odpovědnost za prevenci šikany ve školním prostředí?*) byla čerpána především z doporučení MŠMT, konkrétně z:

- Metodického doporučení k primární prevenci rizikového chování u dětí, žáků a studentů ve školách a školských zařízeních;
- Metodického pokynu ministryně školství, mládeže a tělovýchovy k prevenci a řešení šikany ve školách a školských zařízeních;
- Manuálu pro tvorbu Školního preventivního programu pro mateřské a základní školy a školská zařízení.

5. 3 Metodologie

Metodou pro sběr dat do teoretické části (viz výše v kapitole 1 – 4) práce byla kompilace – autorka z dostupných zdrojů zjišťovala teoretická východiska realizace prevence šikany. Zdrojem pro oblast legislativní byl především Metodický pokyn k prevenci a řešení šikany ve školách a školských zařízeních, Metodické doporučení k primární prevenci rizikového chování a Manuál pro tvorbu Školního preventivního programu. Důležitým zdrojem byly pak také publikace zabývajících se problematikou šikany, ze kterých zároveň Metodické pokyny výše uvedené vycházejí (např. Kolář – *Nová cesta k léčbě šikany*).

Metodou pro sběr dat do vlastního průzkumu pak byl kvantitativní dotazník, který byl respondentům dostupný k vyplnění v online verzi.

5. 4 Respondenti

Respondenty pro vlastní průzkum byli třídní učitelé 2. stupně základních škol ve Frýdlantském výběžku (Frýdlant, Nové Město pod Smrkem, Raspenava, Hejnice). Vzorek byl vybrán cíleně, a to z důvodu spolupráce autorky s těmito třídními učiteli v rámci dlouhodobé primární prevence, kterou poskytuje Středisko výchovné péče Frýdlant.

Mezi respondenty byli zastoupeni i školní metodici prevence a výchovní poradci, kteří zároveň vykonávají úlohu třídního učitele. Genderové složení respondentů bylo převážně ženské, muži tvořili pouze jednu pětinu celkového vzorku. Věkové složení respondentů mapováno nebylo.

5. 5 Vlastní průzkum

Vlastní průzkum byl realizován prostřednictvím online dotazníku, který byl rozeslán třídním učitelům 2. stupně šesti základních škol ve Frýdlantském výběžku. Z 36 ti oslovených pedagogů souhlasilo s vyplněním dotazníku 22 (61% návratnost). Cíle dotazníku jsou formulovány v těchto průzkumných otázkách:

Průzkumná otázka č. 1 – Jakou míru odpovědnosti pociťují třídní učitelé v prevenci šikany?

Průzkumná otázka č. 2 – Jaké aktivity v rámci prevence třídní učitelé realizují?

Průzkumná otázka č. 3 – Co by třídní učitelé potřebovali, aby se v prevenci šikany cítili jistější?)

Mezi možná zkuslení výsledků průzkumu patří tato:

- byli osloveni pouze pedagogové Frýdlantského výběžku.
- třídní učitelé se účastní programů primární prevence, v rámci nichž jsou mimo jiné vytvářena pravidla třídy.
- mezi třídními učiteli byli i školní metodici prevence a výchovní poradci, kteří zároveň zastávají funkci třídního učitele.
- dotazník byl třídním učitelům zaslán v době, učitelé a žáci z důvodu vládních omezení (kvůli onemocnění covid-19) nemohli docházet do škol.

Druhé z uvedených hledisek mohlo mít vliv především na Průzkumnou otázku č. 2, která se týká třídních pravidel, na které je v rámci setkání dlouhodobé primární prevence kladen velký důraz – třídní učitelé jsou pravidelně osobně dotazováni, jak a zda s pravidly třídy pracují.

5. 5. 1 Průzkumná otázka č. 1

Průzkumná otázka č. 1 zní: *Jakou míru odpovědnosti pocítují třídní učitelé v prevenci šikany?* Odpověď na tuto otázku byla vyhodnocována z odpovědí na první otázku dotazníků, ve které respondenti seřazovali jednotlivé subjekty dle míry jejich odpovědnosti.

1. Seřadte míru odpovědnosti subjektů (vedení školy, školní metodik prevence, třídní učitel, žáci, rodiče) za prevenci šikany ve škole.

Změňte pořadí položek dle svých preferencí (1. - nejdůležitější, poslední - nejméně důležitá)

- ◇ 1. Ředitel školy
- ◇ 2. Školní metodik prevence
- ◇ 3. Třídní učitel
- ◇ 4. Žáci
- ◇ 5. Ostatní učitelé

Obrázek 2 – online dotazník, otázka č. 1

Níže je rozepsáno podrobné umístění jednotlivých subjektů:

Tabulka 1 – míra odpovědnosti za prevenci šikany – třídní učitel

Třídní učitel na 1. pozici	10 x
Třídní učitel na 2. pozici	3 x
Třídní učitel na 3. pozici	9 x
Třídní učitel na 4. pozici	0 x
Třídní učitel na 5. pozici	0 x

Tabulka 2 - míra odpovědnosti za prevenci šikany – školní metodik prevence

Školní metodik prevence na 1. pozici	4 x
Školní metodik prevence na 2. pozici	14 x
Školní metodik prevence na 3. pozici	1 x

Školní metodik prevence na 3. pozici	3 x
Školní metodik prevence na 3. pozici	0 x

Tabulka 3 - míra odpovědnosti za prevenci šikany – Ředitel školy

Ředitel školy na 1. pozici	8 x
Ředitel školy na 2. pozici	1 x
Ředitel školy na 3. pozici	5 x
Ředitel školy na 4. pozici	3 x
Ředitel školy na 5. pozici	5 x

Tabulka 4 - míra odpovědnosti za prevenci šikany – ostatní učitelé

Ostatní učitelé na 1. pozici	0
Ostatní učitelé na 2. pozici	4 x
Ostatní učitelé na 3. pozici	3 x
Ostatní učitelé na 4. pozici	9 x
Ostatní učitelé na 5. pozici	6 x

Tabulka 5 – míra odpovědnosti za prevenci šikany - žáci

Žáci na 1. pozici	0
Žáci na 2. pozici	0
Žáci na 3. pozici	4 x
Žáci na 4. pozici	7 x
Žáci na 5. pozici	11 x

V odpovědích respondentů byly patrné dva pohledy, jimiž se na zadanou otázku lze dívat, a to z pohledu legislativy, kdy nejvyšší míru odpovědnosti nese ředitel, a z pohledu běžné praxe, kdy nejvíce preventivně působících činností se třídou vykonává třídní učitel. Z toho důvodu respondenti umísťovali *třídního učitele* na 1. nebo 3. místo. V případě, že byl třídní učitel umístěn na 3. pozici, dvě místa nad ním byla vždy z hlediska hierarchie dané legislativou obsazena ředitelem školy a školním metodikem prevence. Z 22 respondentů žádný neumístil odpovědnost třídního učitele níže než na 3. pozici. Školní metodik prevence byl nejčastěji

umístován na 2. pozici, a to jak v případě, že na první příčce respondenti uvedli třídního učitele, tak v případě, že na první příčce uvedli ředitele školy.

Ostatní učitelé pak byli nejčastěji umístováni na 4. a 5. pozici. 50 % respondentů odpovědnost žáků za prevenci šikany umístilo na poslední pozici. To vypovídá o tom, že samotní žáci dle dotazovaných nesou nejmenší míru odpovědnosti za prevenci šikany.

5. 5. 2 Průzkumná otázka č. 2

Jaké aktivity v rámci prevence šikany realizují? Odpověď na otázku č. 2 byla vyhodnocena z odpovědí respondentů v druhé otázce dotazníku, kdy měli respondenti za úkol vybrat všechny aktivity z oblasti prevence šikany, které ve své třídě realizují a využívají.

2. V rámci prevence šikany realizují tyto aktivity/činnosti:*

Vyberte jednu nebo více odpovědí

1. Třídní hodiny.
2. Ustanovení třídních pravidel (týkajících se vztahů v kolektivu).
3. Pravidelná práce s třídními pravidly - upozornění při porušení pravidla; reflexe toho, jak se pravidla daří atd.
4. Zařazování skupinové práce do výuky.
5. Aktivity zaměřené na vzájemné poznání se.
6. Aktivní komunikace s rodiči.
7. Spolupráce s metodikem prevence či výchovným poradcem.
8. Aktivní komunikace s ostatními vyučujícími, kteří se třídou pracují.
9. Podpora vzájemné kooperace, tolerance, respektu mezi žáky.
10. Pohotové reagování na vzájemné agresivní narážky nebo výpady žáků.
11. Společné akce a výlety (školní výlet, přespání ve škole, atd.).

Obrázek 3 – online dotazník, otázka č. 3

Z odpovědí vyplynulo, že 81, 1% dotázaných (přibližně tedy 18 respondentů) má ustanovena třídní pravidla. Stejně vysoké procento dotázaných se pak v rámci výuky snaží podporovat vzájemnou kooperaci, toleranci, respekt mezi žáky a

realizovat třídnické hodiny. Většina dotazovaných pedagogů také aktivně komunikuje s ostatními vyučujícími, kteří se třídou pracují a také se školním metodikem prevence či výchovným poradcem. Pravidelnou práci s třídními pravidly pak aplikuje 70,3 % dotázaných (přibližně 15 respondentů). Celkově četnost realizování jednotlivých aktivit v rámci třídních kolektivů působí nad očekávání – žádná uvedených aktivit neměla méně jak 50% dotázaných, většina přesáhla až 70%. S rodiči žákům aktivně komunikuje 73% dotázaných (18 respondentů).

Tabulka 6 – aktivity realizované v třídních kolektivech v rámci prevence šikany

Aktivita	Počet dotazovaných , kteří vybrali tuto odpověď	Počet dotazovaných v %
Třídnické hodiny.	18	81,1 %
Ustanovení třídních pravidel (týkajících se vztahů v kolektivu).	18	81,1%
Pravidelná práce s třídními pravidly.	15	70,3%
Zařazování skupinové práce do výuky.	14	64,9%
Aktivity zaměřené na vzájemné poznání se.	12	54,1%
Aktivní komunikace s rodiči.	16	73,0%
Spolupráce s metodikem prevence či výchovným poradcem.	17	75,7%
Aktivní komunikace s ostatními vyučujícími, kteří se třídou pracují.	17	75,7%
Podpora vzájemné kooperace, tolerance, respektu mezi žáky.	18	81,1%
Pohotové reagování na vzájemné agresivní narážky nebo výpady žáků.	15	67,6 %
Společné akce a výlety.	16	73,0%

Následující otázka byla pouze doplňková. Zde měli třídní učitelé zhodnotit své snahy/aktivity v prevenci šikany.

3. Jak hodnotím své snahy/aktivity v prevenci šikany (známky jako ve škole). Odpověď prosím vysvětlete.*

Vyberte jednu odpověď

1

2

3

4

5

Prosím doplňte komentář ke známce:

Obrázek 4 – online dotazník, otázka č. 3

Zde se ukázalo, že 10 % dotázaných hodnotí sama sebe známkou 1, 80% známkou 2 a 10% známkou 3. Znamky 4 a 5 nevedl žádný z dotazovaných respondentů. Z tohoto se dá usuzovat na pozitivní sebepojetí a sebehodnocení dotazovaných učitelů.

5. 5. 3 Průzkumná otázka č. 3

Odpověď na otázku č. 3 (*Co by třídní učitelé potřebovali, aby se v prevenci šikany cítili jistější?*) byla vyhodnocena z odpovědí respondentů na otázku č. 4. Zde měli respondenti na výběr z více možností pomoci, kterou by v rámci prevence šikany uvítali.

4. Co byste potřeboval/a, abyste se v prevenci šikany cítili jistější?*

Lze zaškrtnout více odpovědí. Pod každou z odpovědí lze přidat upřesňující komentář.

Nic nepotřebuji.

Komentář:

Větší podporu vedení školy (níže prosím uveďte jakou).

Komentář:

Supervize (možnost sdílení problémových situací s kolegy pod vedením supervizora, psychologa či jiného odborníka).

Komentář:

Vzdělávání v oblasti prevence šikany.

Komentář:

Podporu a větší míru spolupráce s kolegy učiteli, kteří se třídou pracují.

Komentář:

Větší psychickou odolnost.

Komentář:

Podporu a větší míru spolupráce se školním metodikem prevence.

Komentář:

Ještě něco jiného.

Komentář:

Více času v rozvrhu na preventivní aktivity (třídnické hodiny, hry, diskuze, společné zážitky, atd.)

Komentář:

Obrázek 5 – online dotazník, otázka č. 4

Z odpovědí vyplynulo, že 50% dotázaných (11 respondentů) by uvítalo více času v rozvrhu na preventivní aktivity (třídnické hodiny, hry, diskuze, společné zážitky atd.). Tato možnost byla ze seznamu vybraných zvolena nejčastěji. Na druhém místě pak 7 dotázaných (32%) vybralo, že by ocenili supervize (možnost sdílení problémových situací s kolegy pod vedením supervizora, psychologa či jiného odborníka). Třetí nejpočetnější zvolenou možností pak bylo *Nic*, kterou zvolilo 6 respondentů (27,3%). Toto může souviset s předchozí otázkou č. 3, která poukazovala na relativní spokojenost s přístupem pedagogů s jejich realizování preventivních aktivit.

5. 6 Průzkumná zjištění

Z průzkumu vyplynulo, že třídní učitelé ze škol Frýdlantského výběžku vnímají sami sebe jako podstatné články v prevenci šikany ve školním prostředí, což v kontextu této práce znamená, že přijímají odpovědnost za prevenci šikany. Zároveň si velká část dotazovaných pedagogů uvědomuje i odpovědnost ředitele školy za prevenci rizikového chování (tedy i šikany).

Z preventivních aktivit realizují třídní učitelé nejčastěji třídnické hodiny a ustanovení třídních pravidel. Také se v hojně míře snaží podporovat kooperaci, respekt a toleranci mezi žáky; zařazovat společné akce a výlet a aktivně komunikovat s rodiči žáků. Třídní pravidla nejsou legislativou pedagogům uložena povinně (pouze doporučena), více jak 80% dotázaných uvedlo, že třídní pravidla ve třídě má, dále že s nimi 70,3 % respondentů aktivně pracuje. Dalším potěšujícím závěrem je, že většina dotazovaných aktivně komunikuje se školním metodikem prevence, výchovným poradcem a ostatními vyučujícími, kteří se třídou pracují.

Své preventivní snahy pak respondenti většinou hodnotili známkou 2. Pro zkvalitnění své práce v oblasti prevence by pedagogové uvítali více času pro realizaci aktivit a možnost zařazení supervizí pro pedagogický sbor.

5. 7 Navrhovaná opatření

Prostor pro zlepšení na základě praxi i zjištěných údajů z průzkumného šetření vidím takto:

- větší míra kooperace mezi jednotlivými subjekty, které na žáky působí – tedy komunikace mezi třídním učitelem, jeho kolegy, školním metodikem prevence, výchovným poradcem a především rodiči žáků. Prostorem pro tuto komunikaci mezi pedagogy by mohly být i zmiňované supervize.
- Dále se vzhledem k potřebě více času na preventivní aktivity nabízí dvě opatření, a to:
 - navýšení počtu třídnických hodin, v rámci kterých lze zařazovat aktivity s prvky zážitkové pedagogiky;
 - zařazování aktivit přímo do výuky jednotlivých předmětů.
- Snížení počtu hodin školním metodikům prevence, aby měli více prostoru pro řešení rizikového chování a konfliktů v třídních kolektivech.
- Zařazení supervizí pro pedagogický sbor – podpora vztahů, možnost sdílení dobré praxe, možnost konzultace problematických situací se žáky či rodiči apod.
- Podpora vzdělávání pedagogů v oblasti šikany.

6 Diskuze

Při srovnávání informací zjištěných v teoretické a praktické části bylo vlastním průzkumem potvrzeno, že prevence šikany by měla být i je třídními učiteli vnímána jako podstatná. Vlastní průzkum potvrdil, že třídní učitelé ze škol Frýdlantského výběžku realizují velké množství preventivních aktivit, které jsou mimo jiné doporučeny jak v Metodickém pokynu pro prevenci a řešení šikany (protektivní faktory), tak v Manuálu pro tvorbu školního preventivního programu (formy doporučené práce se třídou). V souvislosti s realizací aktivit dotazovaní respondenti poukazovali na nedostatek času pro preventivní činnosti.

Výsledky dotazníku posloužily nejen pro účely bakalářské práce, ale také i pro zkvalitnění služeb SVP Frýdlant v rámci primární prevence poskytované školám ve Frýdlantském výběžku. Zároveň měl dotazník edukační a reflektivní potenciál, kdy mohli respondenti možnost přemýšlet nad svým přístupem k prevenci šikany.

Závěr

Výsledky, které vyplynuly, jak z teoretické kompilace, tak z vlastního průzkumu pro autorku nebyly až tak překvapivé. Ukázalo se, že role třídního učitele je pro prevenci šikany opravdu kruciólní. Legislativou je dáno, že konečnou odpovědnost nese ředitel školy. Ředitel školy má za úkol vytvářet podmínky pro realizaci prevence – vzdělávání pedagogů, podpora jejich spolupráce, finanční i časová dotace programů (v případě externích odborníků). Dalším důležitým faktorem je i samotná motivace k řešení problému šikany, která by měla vycházet od zřizovatelů škol, dále přecházet přes vedení škol na pedagogy, rodiče a samozřejmě žáky. V konečném důsledku by pak ke změně měli být motivováni právě žáci (viz tvorba pravidel třídy).

Třídní učitel pak má za úkol realizovat konkrétní preventivní aktivity – pracovat na vytvoření bezpečného prostředí, třídu vést komunitním způsobem a zároveň zachytávat prvotní signály možné šikany. Zajímavým faktem je, že jednou z podstatných komponent pro prevenci šikany je samotná osobnost pedagoga, který třídu směřuje, dává jí hranice. Zároveň je vzorem, předává klíčové hodnoty (respekt, tolerance, empatie). Znovu se tedy vracíme, k tomu že škola je institucí výchovně-vzdělávací. Dále musí třídní učitel spolupracovat se svými kolegy pedagogy, školním metodikem prevence a samozřejmě s rodiči žáků. Celkově lze považovat profesi učitelů a třídních učitelů konkrétně za velmi komplexní až komplikovanou.

Zajímavým zjištěním pro autorku bylo, že doporučení a metodické pokyny od MŠMT jsou často špatně dohledatelná, špatně nazvaná a obsahují na příklad i zastaralá označení (např. sociálně-patologické jevy místo rizikového chování a Minimální preventivní program místo Školního preventivního programu). V dokumentech často nejsou uvedeny zdroje, chybí autoři a datum vydání. Tyto nedostatky mohou mást a je velmi obtížné se vyznat v hierarchii daných doporučení. V celkovém výsledku působí tato část práce MŠMT (oblast prevence) bohužel neprofesionálním dojmem. Obsahová stránka doporučení je pestrá, najdou se v ní velmi dobré pokyny a doporučení. Chybou ovšem je (jak bylo řečeno výše), že se daná doporučení opakují a jsou zde různá označení pro totéž. Podobně protichůdným dojmem působí právě důraz na prevenci šikany a zároveň neschopnost zajistit dostatek času pro realizaci aktivit jak pro třídního učitele, tak pro školního metodika prevence.

V současné době nelze očekávat, že by pedagogové získali nějaký čas navíc pro realizaci třídnických hodin a preventivních aktivit celkově. Z toho důvodu se domnívám, že je cestou zařazovat preventivní aktivity přímo do výuky – zařazovat principy otevřené výuky, která se vyznačuje vysokou mírou spoluúčasti žáků na výuce a rozvoje spolupráce mezi žáky.

Seznam použitých zdrojů

- BUREŠ, P. *Třídnická hodina jako specifická náplň práce třídního učitele na 2. stupni základní školy v České republice* [online]. Praha, 2011 [vid. 22. 1. 2021]. Diplomová práce. Univerzita Karlova v Praze, Pedagogická fakulta. Dostupné z: <https://is.cuni.cz/webapps/zzp/download/120048628/?lang=cs>
- ČAPEK, R. 2010. *Třídní klima a školní klima*. Praha: Grada. ISBN: 978-80-247-2742-4
- ČECH, T. Prevence rizikového chování v podmínkách ZŠ [online]. [vid. 26. 10. 2020]. Dostupné z: http://oldwww.upol.cz/fileadmin/user_upload/PdF/veda-vyzkum-zahr/2016/seminare/Primarni_prevence_rizikoveho_chovani_v_podminkach_zakla_dni_skoly.pdf
- FIALOVÁ, M. *Metodika vedení třídnických hodin*. [online]. Pedagogicko – psychologická poradna Karlovy Vary [vid. 26. 5. 2020]. Dostupné z: http://www.kvkskoly.cz/manazer/metodika/Documents/Manual_ved_trid_hod.pdf
- FRIEDLOVÁ, K. a kol. 2012. *Práce s třídním kolektivem*. [online]. Centrum podpory inkluzivního vzdělávání [vid. 19. 10. 2020]. Dostupné z: https://www.inkluzivniskola.cz/sites/default/files/uploaded/metodika_6.pdf
- HROUZEK, P. a spol. 2012 *Bezpečné klima ve třídě* [online]. [vid. 6. 5. 2020]. Dostupné z: https://www.pppuk.cz/soubory/primarni_prevence/bezpecne_klima_ve_tride.pdf
- HRUBÁ, J. 2009. Metodický portál RVP: Metodický portál inspirace a zkušenosti učitelů. *Co brání učitelům ve zlepšování kvality výuky* [online]. [vid. 25. 1. 2021]. Dostupné z: <https://clanky.rvp.cz/clanek/c/J/6753/CO-BRANI-UCITELUM-VE-ZLEPSOVANI-KVALITY-VYUKY.html/>
- HUTYROVÁ, M., RŮŽIČKA, M., SPĚVÁČEK, J, 2013. *Prevence rizikového a problémového chování*. Olomouc: Univerzita Palackého. ISBN 978-80-244-3725-5.
- JANOŠOVÁ, P., a kol., 2016. *Psychologie školní šikany*. Praha: Grada. ISBN: 978-80-271-9274-8.
- KRÁTKÁ, J. *Činnosti třídního učitele v současných podmínkách českého školství* [online]. Brno, 2007 [vid. 5. 5. 2020]. Disertační práce. Masarykova univerzita,

Pedagogická fakulta. Dostupné z:

https://is.muni.cz/th/vodev/DISERTACE_vcetne_priloh.pdf

KOLÁŘ, M., 2016. *Nová cesta k léčbě šikany*. Praha: Portál. ISBN: 978-80-7367-871-5.

KOZLOVSKÝ, P. *Organizační řád školy*. [online]. Základní škola, Základní umělecká škola a Mateřská škola, Frýdlant, okres Liberec, příspěvková organizace, Purkyňova 510, 464 01 Frýdlant [vid. 19. 5. 2020]. Dostupné z: http://www.zsazusfrydland.cz/wp-content/uploads/2015/08/SM_%C5%A0koln%C3%AD-%C5%99%C3%A1d-2.pdf

LAZAROVÁ, B., 2005. *Netradiční role učitele: o situacích pomoci, krize a poradenství ve školní praxi*. Brno: Paido. ISBN: 80-7315-115-4

MARTANOVÁ, V. 2014. *Typologie rizikového chování*. In: Národní ústav pro vzdělávání. [online]. [vid. 25. 1. 2021]. Dostupné z: <http://www.nuv.cz/t/co-je-skolska-primarni-prevence-rizikoveho-chovani/typologie-rizikoveho-chovani>

MIOVSKÝ, M a kol., 2015. *Programy a intervence školské prevence rizikového chování v praxi*. Praha: Univerzita Karlova v Praze, 1. lékařská fakulta, Klinika adiktologie. ISBN: 978-7422-394-5

MŠMT1, 2020. *MŠMT aktualizuje metodický pokyn k řešení šikany ve školách* [online]. [vid. 25.1.2021]. Dostupné z: <https://www.msmt.cz/ministerstvo/novinar/msmt-aktualizuje-metodicky-pokyn-k-reseni-sikany-ve-skolach>

MŠMT2, 2020. *Metodické doporučení k primární prevenci rizikového chování u dětí, žáků a studentů ve školách a školských zařízeních*. [online]. [vid. 26. 1. 2021]. Dostupné z: https://www.msmt.cz/uploads/Metodicke_doporuceni_uvodni_cast.doc

MŠMT, 2016. *Metodický pokyn ministryně školství, mládeže a tělovýchovy k prevenci a řešení šikany ve školách a školských zařízeních* [online], [vid. 23. 6. 2020]. Dostupné z: <https://www.msmt.cz/file/38988/>

MŠMT, 2013. *Školní preventivní program pro mateřské a základní školy a školská zařízení*. [online], [vid. 27. 1. 2020]. Dostupné z: <https://www.msmt.cz/file/7347?highlightWords=PREVENTIVN%C3%8D+PROGRAM+%C5%A0KOLY>

Národní ústav pro vzdělávání [online]. [vid. 5. 5. 2020]. Dostupné z: <http://www.nuv.cz/t/co-je-skolska-primarni-prevence-rizikoveho-chovani>

SKÁCELOVÁ, L. *Metodika vedení třídnických hodin*. [online]. Klinika adiktologie, 1. lékařská fakulta Univerzity Karlovy v Praze, 2012 [vid. 13. 5. 2020]. Dostupné z: http://m.kr-vysocina.cz/assets/File.ashx?id_org=450008&id_dokumenty=4082029. ISBN 978-80-7476-006-8

SKÁCELOVÁ, L. 2020. *Třída plná pohody: Metodika na podporu vedení třídnických hodin a osobnostně sociálního rozvoje 1. stupni ZŠ*. Pedagogicko psychologická poradna Plzeň [vid. 21. 4. 2021]. Dostupné z: <https://www.pepor-plzen.cz/primarni-prevence/prevence-stazeni/category/23-trida-plna-pohody?download=257:trida-plna-pohody-metodika-pro-5-tridu>

ŠIŠKOVÁ, T. 1998. *Výchova k toleranci a proti rasismu: sborník: zdroje a formy rasismu a netolerance, informace o národnostních menšinách hry a cvičení pro žáky a studenty*. Praha: Portál, 1998, 203 s. ISBN 80-717-8285-8.

Ústavní zákon č. 2/1993 Sb. ve znění ústavního zákona č. 162/1998 Sb. [online]. [vid. 25. 1. 2021]. Dostupné z: <https://www.psp.cz/docs/laws/listina.html>

Zákon č. 561/2004 Sb., o předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání (školský zákon). In: *Sbírka zákonů České republiky*. 2004. [online]. [vid. 27. 1. 2021]. Dostupné z: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/2004-561>

Zákon č. 563/2004 Sb.; o pedagogických pracovnících a o změně některých zákonů. In: *Sbírka zákonů České republiky*. 2004. [online]. [vid. 27. 1. 2021]. Dostupné z: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/2004-563>

Seznam obrázků

Obrázek 1 - odpovědnost a kooperace v realizaci prevence v jednotlivých úrovních školy (Čech 2016, s. 4).....	28
Obrázek 2 – online dotazník, otázka č. 1	35
Obrázek 3 – online dotazník, otázka č. 3	37
Obrázek 4 – online dotazník, otázka č. 3	39
Obrázek 5 – online dotazník, otázka č. 4	39

Seznam Tabulek

Tabulka 1 – míra odpovědnosti za prevenci šikany – třídní učitel	35
Tabulka 2 - míra odpovědnosti za prevenci šikany – školní metodik prevence	35
Tabulka 3 - míra odpovědnosti za prevenci šikany – Ředitel školy	36
Tabulka 4 - míra odpovědnosti za prevenci šikany – ostatní učitelé.....	36
Tabulka 5 – míra odpovědnosti za prevenci šikany - žáci	36
Tabulka 6 – aktivity realizované v třídních kolektivech v rámci prevence šikany.....	38

Seznam příloh

Příloha č. 1 - Školní preventivní program pro mateřské a základní školy a školská zařízení

Příloha č. 2 - Metodický pokyn ministryně školství, mládeže a tělovýchovy k prevenci a řešení šikany ve školách a školských zařízeních

Seznam použitých zkratk

MŠMT – Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy České republiky

RVP - Rámcové vzdělávací programy (RVP) tvoří obecně závazný rámec pro tvorbu školních vzdělávacích programů škol všech oborů vzdělání v předškolním, základním, základním uměleckém, jazykovém a středním vzdělávání. Do vzdělávání v České republice byly zavedeny zákonem č. 561/2004 Sb., o předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání (školský zákon).

ŠMP – Školní metodik prevence.

ŠPP – Školní preventivní program.